

หัวข้อวิจัย : เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน (2488-2544)

ผู้วิจัย : สุวิทย์ ธีรศาสตร์

ช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัย : กุมภาพันธ์ 2543 – กันยายน 2545

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สองประการ คือ (1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน (2) เพื่อศึกษาศักยภาพของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานในปัจจุบัน วิธีการศึกษา ใช้ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณควบคู่กันไป โดยเลือกศึกษากลุ่มตัวอย่าง 12 หมู่บ้าน ใน 10 จังหวัดภาคอีสาน จำนวนครัวเรือนที่สัมภาษณ์เชิงปริมาณ 1,574 ครัวเรือน สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ 472 คน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานในยุคก่อนพิษพณิชย (ก่อน พ.ศ. 2503) เป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง เกือบทุกครัวเรือนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติรอบๆ ชุมชน ครัวเรือนผลิตเกือบทุกอย่างที่บริโภค มีความสมดุลระหว่างการผลิต การเกิดขึ้นตามธรรมชาติ และการบริโภค มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในที่ฝนแล้ง และแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนที่ผลิตเกลือ เครื่องมือเหล็ก และเครื่องปั้นดินเผา กับชุมชนที่ไม่ได้ผลิตของ 3 สิ่งนี้ การผลิตเพื่อขายมีน้อย เพื่อนำเงินมาเสียภาษีรัฐชูปการ ค่าศึกษาพลี และต่อมาเมื่อเลิกภาษีทั้งสองก็เสียภาษีบำรุงท้องที่แทน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเศรษฐกิจการตลาด เพราะ (1) การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรอีสาน (2) การขยายตัวของทุนนิยม (3) การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ถนน เขื่อน ไฟฟ้า) และการปราบคอมมิวนิสต์ (4) นโยบายการผลิตเพื่อส่งออก เศรษฐกิจการตลาดในยุคพิษพณิชยส่งผลให้เกิดการผลิตเพื่อขายเป็นอย่างมาก ทั้งข้าวและพืชไร่ พื้นที่ถือครองการเกษตรเพิ่มจาก 22.5 ล้านไร่ ในปี 2507 เป็น 57.9 ล้านไร่ ในปี 2538 หรือเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 1.1 ล้านไร่ เกษตรกรพึ่งเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่มากขึ้น แต่ก็ยังมีการใช้แรงงานในครัวเรือนทำการเกษตรร้อยละ 82.8 จ้างแรงงานร้อยละ 17.2 การลงแขกและแลกเปลี่ยนแรงงานลดลงอย่างมาก มีการขายแรงงานต่างถิ่นมากขึ้น อาชีพเปลี่ยนไปจากที่เกือบทุกคนเคยทำเฉพาะการเกษตร ก็กลายเป็นอาชีพการเกษตรเพียงร้อยละ 51.6 อาชีพนอกเกษตรร้อยละ 23.1 และอาชีพผสมร้อยละ 25.3 สาเหตุสำคัญที่ชาวชนบทอีสานไปทำอาชีพนอกเกษตรเพิ่มขึ้นมาก เพราะรายได้จากการเกษตรที่เป็นเงินสดมีเพียงร้อยละ 41.2 ของรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือน ครัวเรือนมีหนี้สินเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 15.77

ในปี 2496 เป็นร้อยละ 70.8 ในปี 2543 เพราะรายจ่ายในการบริโภคเพิ่มขึ้นมาก รายได้ก็เพิ่มขึ้น แต่ไม่ค่อยแน่นอน อันเนื่องมาจากความไม่แน่นอนของราคาผลผลิตและสภาพดินฟ้าอากาศ ช่องว่างของรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนมีมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตาม ชาวอีสานในยุคเศรษฐกิจการตลาดหรือยุคพืชพาณิชย์ ก็มีสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือนมากขึ้น อนามัย การรักษาพยาบาล และการศึกษา ดีขึ้น

2. ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสานในปัจจุบันแม้ในภาพรวมจะลดลงจากในยุคก่อนพืชพาณิชย์ เพราะต้องพึ่งพิงเงินทุน เทคโนโลยี และตลาดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่ก็ยังเหลือศักยภาพอีกอย่างน้อย 5 ประการ คือ

(1) ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ที่ดิน ครัวเรือนร้อยละ 81.8 มีที่ดินทำกิน เฉลี่ยที่ดินทำกิน 15.1 ไร่/ครัวเรือน ครัวเรือนร้อยละ 58.7 ยังหาอาหารจากธรรมชาติ ร้อยละ 90.7 ยังใช้ฟันซึ่งหาได้โดยไม่ต้องซื้อ

(2) ความสามารถในการปรับเปลี่ยนอาชีพ แรงงานบางส่วนของครัวเรือนไปทำงานอาชีพนอกเกษตร บางส่วนทำอาชีพผสม ส่วนผู้ที่ยังทำเกษตรก็มีการปรับตัวโดยใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เพื่อประหยัดแรงงานและเวลา ทำให้มีความมั่นคงในการผลิตอาหารมากขึ้น รายได้มากขึ้น บางส่วนหันไปปลูกผักเพื่อขาย ซึ่งทำกำไรเป็น 24 เท่าของการปลูกข้าว บางส่วนหันไปทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มั่นคงและยั่งยืนที่สุด ปัจจุบันมีเกษตรกรอีสานทำเกษตรผสมผสาน 85,018 ครัวเรือน หรือร้อยละ 3.2 ของครัวเรือนที่ทำการเพาะปลูกทั้งหมด

(3) การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้านในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน สหกรณ์การเกษตร ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านเข้มแข็งขึ้น บางชุมชนพัฒนาเป็นเครือข่าย ช่วยเหลือกันออกไปนอกชุมชนหลายสิบหมู่บ้าน

(4) ชาวอีสานมีความขยันอดทนและอดออมสูง โดยออมทั้งในรูปแบบผลผลิตและเงิน เฉลี่ย 28,577 บาท/ครัวเรือน/ปี หรือร้อยละ 40.8 ของรายจ่าย

(5) ชาวอีสานมีความรักและความผูกพันในครอบครัว บ้านเกิด และอาชีพการเกษตรสูง เป็นวัฒนธรรมที่ทำให้ศักยภาพของเศรษฐกิจชุมชนยังเข้มแข็งอยู่

Research Topic : **Isan Village Economy : Economic History of Isan after World War II to the Present (1945-2001)**

Researcher : Suwit Theerasasawat

Duration of Research : February 2000 –September 2002

Abstract

The purposes of the present research were 1) to study economic history of Isan village economy after World War II to the present, and 2) to study the potential of Isan village economy at the present. The study employed both the qualitative and quantitative procedures. The sample was comprised of 12 villages in 10 northeastern provinces. Altogether members of 1,574 households were interviewed for quantitative data and 472 persons for qualitative data. The findings are as follows :

1. Isan village economy before the time of crop economy (before 1960) was a self-sufficient economy. Almost every household own production requisites and natural resources in the surrounding areas. The households produced almost everything they needed and there was a good balance between the production and wild vegetation on the one hand and local consumption on the other. There used to be community spirit where people cooperated for their own well-being. There were inter-community trades in the drier years, especially trade between communities which produced salt, iron utensils and clay pottery and those which did not. There was little production for sale and people did that just for earning cash to pay for the poll tax and education tax. After the two taxes were rescinded a new community supporting tax was introduced instead.

The reasons for changing from self-sufficient economy to marketing economy were 1) the rapid population growth in Isan, 2) the expansion of capitalism, 3) the construction of basic economic structure (roads, dams and electricity) and suppression of communist terrorists, and 4) the policy of production for export. The marketing economy during this period of crop economy led to the mass production of rice and field crops for sale. Agricultural land was enlarged from 22.5 million rai (26 rai to 1 acre) in 1964 to 57.9 million rai in 1995, or an average increase of 1.1 million rai per year. The farmers had become more and more

dependent on modern agricultural technology. However, farmers remained employing household labours in agriculture, representing 82.8% whereas hired labours contributing only 17.2%. Traditional cooperative work on the field and exchange of labor had dwindled. More and more farmers travel to other localities to sell their labor. People's livelihood has been changed greatly from almost everyone engaging in farming down to only 51.6%, in the non-agriculture 23.1% and in mixed occupation 25.3%. The main reason for more Isan villagers engaging in the non-agriculture occupation was become their income from agricultural activities accounted for only 41.2% of the total household expenses. In 1953, the number of households which were in debt was 15.77% but in 2000 the proportion had increased to 70.8%. This was due to the fact that people had to spend more money for a living. People's income had increased, but it's very unpredictable due to the fluctuated market prices for their produce and the climatic changes. The income gaps between the rich and the poor have become even wider while natural resources had deteriorated rapidly. However, the Isan people in this period of marketing economy or commercial crops are able to acquire a greater number of facilities in their households than their predecessors. They also received a better health care and education.

2. At the present, economic potential of Isan community as a whole seems to have been declined from the precommercial crops days because the farmers have to depend more on outside capital, technology and market, the people nevertheless still show 5 points of community strength as follows :

2.1 Land ownership. About 81.8% of the households still in the possession of their own land, averaging 15.1 rai per household. About 58.7% of the households still depend very much on nature for their food, and 90.7% of the households used firewood for heating purposes which can be gathered easily for free;

2.2 The ability to shift to new occupations. This is shown by some of the households' labor engaging themselves in non-agricultural activities and mixed occupations. Those who remain in agricultural occupation have adopted new technology in order to increase their produce per rai and to save time and labor. Such change helps make their production stable and hence, greater income. Some people choose to grow vegetables for sale which bring them profits 24 times greater than rice farming. Still some farmers turned to mixed farming. This

latter group constitutes the most stable and sustainable sector, numbering 85,015 households or 3.2% of the total agricultural households;

2.3 The formation of village organizations : The people set up organizations like saving occupatives, community stores, agricultural cooperatives, etc. which brought to the people greater strength. Some communities have developed themselves into tens of networks to assist each other beyond there own communities;

2.4 The industry and strong savings-mindedness of Isan people. These two characteristics represent two factors that have helped sustain their communities. Their savings were in the form of storing their agricultural produce and saving money. The savings average 28,577 baht/household per year, or about 40.8% of their total annual expenses;

2.5 Ties to one's family and hometown. Isan people's love for and strong ties to their familes, hometown and agricultural occupation represent a strong culture that helps sustain community economy.